

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

TUNING PROCESO FILOSOFINIAI KLAUSIMAI NAGRINĖJANT KŪRYBINIŲ INDUSTRIJŲ FAKULTETO ATVEJĮ

The Philosophical Issues of *Tuning* Project
by Analysing the Case of Faculty of Creative Industries

SUMMARY

The paper deals with the philosophical issues of the Tuning Project by appeal to one of the newest faculties in Lithuanian universities, the Faculty of Creative Industries. The theses are developed as follows. 1. The crossing of the ideas of a creative society and communication explodes the old attitudes presented by the partition of study branches; 2. Every new study programme is a utopia in some sense: there is a hope that it will be attractive under conditions of low student enrolment; it is oriented into a new study region not covered by any study branch; it appeals to a new society that will be created by the graduates. 3. A new study programme is good inasmuch as it loses touch with knowledge covered by the existing study branches. 4. The limit-ness of a study programme is an aspect of communicative ecology while the unlimited possibilities refer to its amorphous and eclectic character. 5. The Bologna process and the Tuning project could be evaluated as a return to the Humboldt (if not classical) university model. The Humboldt model helps to avoid the excesses of autonomous sciences that resulted after the reforms of the Enlightenment.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjami *Tuning* projekto filosofiniai aspektai pasitelkiant vieno jauniausių Lietuvos universitetų fakulteto ir jo studijų programų analizę. Plėtojamos šios tezės. 1. Kūrybos visuomenės ir komunikacijos idėjų sukryžminimas atveda prie senų nuostatų, kurias įkūnija klasifikatoriai ir įsisenėjusios studijų programos, sprogdinimo. 2. Kiekviena nauja studijų programa yra utopija keliomis prasmėmis: tikimasi, kad ji bus patraukli studentų deficito sąlygomis; ji orientuota į naują studijų regioną, kurio neapima klasifikatoriai; ji apeliuoja į naują visuomenę, prie kurios kūrimo prisidės jos absolventai. 3. Nauja studijų programa yra gera tiek, kiek

RAKTAŽODŽIAI: akademinė kūryba, universiteto raida, *Tuning* projektas, kūrybinės industrijos, studijų programos.

KEY WORDS: academic creation, development of university, Tuning project, creative industries, study programmes.

ji atitrūkusi nuo žinių, kurias apima esami klasifikatoriai. 4. Programos ribotumas yra komunikacinės ekologijos aspektas: neribotos galimybės liudija programos amorfiškumą ar eklektiškumą. 5. Bolonijos procesą ir *Tuning* projektą galima vertinti kaip atsigręžimą jei ne į klasikinį, tai bent į humboltinį universitetinį modelį, kuris padėtų išvengti mokslų autonomijos ekscesų po Apšvietos reformos.

ĮVADAS

Tuning (suderinimo) projektas yra kaip gairės vykdyti Bolonijos procesą Europos aukštojo mokslo įvairovės sąlygomis. Viena, aukštojo mokslo studijų programos orientuojamos į mokymosi tikslus ir siekinius. Kita, ECTS kreditų kaupimo ir perkėlimo sistema atveria mobilumo, drauge kompetencijų plėtimo galimybes. Vis dėlto čia iškyla filosofiniai klausimai: kaip *Tuning* projektas iškyla Europos universitetų raidos kontekste; kaip derinimo(si) koncepcija siejasi su hermeneutinėmis ir komunikacinėmis koncepcijomis; ar įmanoma suderinti istoriškai skirtingus Europos universitetus; ar derinimo ir vientisos ugdymo politikos siekis nesuvienodina Europos universitetinės įvairovės?

Straipsnyje panagrinėsiu šiuos ir kitus klausimus taikydamas tarpdalykines prieigas: filosofinį požiūrį nagrinėdamas ugdymo klausimus, kultūrinės regionalistikos priemones analizuodamas globalias Europos ugdymo gaires, hermeneutinio rato principą svarstydamas apie universitetines pakopas, istorines ir etimologines priemones žvelgdamas į Europos universitetų ateitį, atvejo analizę

samprotaudamas apie bendrus ugdymo filosofijos klausimus.

Tarptautinėje mokslo spaudoje *Tuning* projektas dar beveik neaptartas, nors Bolonijos procesas nagrinėtas įvairiais aspektais^{1, 2, 3}. Lietuvoje ugdymo ir akademinės veiklos klausimai iš filosofinės perspektyvos nagrinėti D. Stančienės ir J. Žilionio⁴, V. Grincevičienės⁵, V. Targamadzės⁶, A. Juzefovič⁷, A. Emeljanovo *et al.*⁸, T. Mitkaus⁹ ir kitų¹⁰ darbuose.

Straipsnyje pirmiausia nagrinėsiu Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) Kūrybinių industrijų fakultetą *Tuning* projekto kontekste („Kūrybinių industrijų fakulteto atvejo analizė *Tuning* gairių kontekste“). Tai leis panagrinėti lokalių siekių ir globalių gairių konflikto, universitetų administravimo, senstančio mokslų ir studijų klasifikatoriaus ir kitus klausimus. Vėliau analizuosiu *Tuning* projektą Europos universitetų raidos kontekste („Istorinė universitetų raida ir *Tuning* projektas“). Galiausiai aptarsiu kompetencijomis grindžiamą modelį aukštosiose mokyklose – tiek jo pranašumus, tiek trūkumus, tiek sampratų įvairovę. („Kompetencijomis grindžiamas modelis“).

KŪRYBINIŲ INDUSTRIJŲ FAKULTETO ATVEJO ANALIZĖ *TUNING* GAIRIŲ KONTEKSTE

VGTU Kūrybinių industrijų fakultete yra keturios studijų programos, trys iš jų – komunikacijos krypties: Kūrybinės

industrijos, Pramogų industrijos (abi – bakalauro) ir Kūrybos visuomenės komunikacija (magistro). Paradoksas tas,

kad visos šios programos arba tarpdalykinės¹¹, arba apeliuoja į naują visuomenės raidos tarpsnį, būtent postindustrinę, kūrybingą visuomenę. Tačiau tiek mokslo, tiek studijų klasifikatoriai fiksuoja dešimtmečių senumo *status quo*¹². Antai studijų kryptis „komunikacija ir informacija“ tik iš dalies atitinka naujų (ne tik mūsų) studijų programas. Derinys „komunikacija ir informacija“ žymi komunikacijos problemų prišliejimą prie technologizuotos nuostatos, būdingos industrinei visuomenei. Tai kyla iš įsitikinimo, kad socialinės problemos sprendtinios didinant perduodamų žinių kiekį. Žinios čia suprantamos kaip techninė informacija, kuri dažnai užblokuoja visuminį žinojimą. Maža to, tyrinėtojai¹³ kalba apie komunikacijos trikdžius ar tylą kaip tam tikrą komunikaciją. Tokio komunikacijos trikdžio pavyzdys – provokacijos kurstant karą ignoravimas¹⁴. Galiausiai kūrybos visuomenė susiduria su nežinios principu: pasakojimo apie sėkmingą kūrėją perdavimas nebėra naujovė – nauja, kūrybinga ir sėkminga yra tik tai, kas nepakartojama ir tam tikra prasme nekomunikuojama. Taigi *kūrybos visuomenės ir komunikacijos idėjų sukryžminimas atveda prie senų nuostatų, kurias ikūnija klasifikatoriai ir įsisėnėjusios studijų programos, sprogdinimo*.

Grįžkime prie klausimo, kas prie ko turi derintis – programų kūrėjai prie klasifikatoriaus ar klasifikatorius – prie kintančių visuomenės (įskaitant mokslo ir studijų bendruomenes) poreikių. Kita vertus, klasifikatoriaus kaitaliojimas sukurtų akademinio nestabilumo aplinką, kuri neigiamai paveiktų akademinę (taip pat ir programų) kūrybą. Apskritai

derinimas(is) – pagrindinė vieno svarbiausių Europos aukštąjį mokslą reguliuojančių (tiksliau, kreipiančių) gairių – *Tuning* projekto – idėja. Derinimas(is) čia suprantamas skirtingomis prasmėmis: 1) kaip prisiderinimas prie studentų (būsimo visuomenės žiedo) poreikių pabrėžiant mokymosi tikslus ir rezultatus; 2) kaip paslankus, imlus naujovėms ir dinamiškas studijų modelis; 3) kaip ciklinė studijų struktūra, kurios kiekvienas ciklas sudaro tam tikrą visumą, derinamą su dalimis. Kiekviena visuma čia yra ir dalis naujai kuriamos visumos atžvilgiu. Tai tam tikras hermeneutinis ratas edukacinėje sistemoje: visuma plėtojasi veikiamą dalių, kurios sudaro visumą.

Viena, programos kūrėjas siekia viešingos, integruotos programos, kuri būtų sunkiai išderinama, net keičiantis dėstytojams ar studentams aktyviai reiškiant savo pageidavimus. Kita, studijų programos vykdymas yra nuolatinis idėjos ieškojimas arba derinimasis prie iškeltų tikslų. Šią mintį ir atitinka *Tuning* projektas, kuriame pabrėžiamas iškeltų rezultatų, kuriuos atitinka tam tikri dėstomi dalykai, siekimas. Atrodo, šios gairės yra didelis palengvinimas studijų programos kūrėjams, kurie turi orientuotis ne į programos dalyvių pageidavimus, visada išreiškiančius tam tikrus privačius interesus, bet į idėjinę visumą, neišderinamą studentų, darbdavių ar dėstytojų privačių interesų. Vis dėlto minėtas dokumentas yra ne tiek reglamentas, kiek gairės, t. y. įpareigojimas žvelgti kūrybiškai į vykdomą studijų programą. Kyla klausimas: tai gairės siekti idėjos, iš apačios derinant ir derinantis prie studentų bei darbdavių poreikių, ar

derinimas(is) prie iškeltos idėjos, kuri evoliucionuoja veikiamą šių poreikių?

Programos vykdytojai visada gali apeliuoti į tai, kad studijų programa turi būti darni bei vientisa, nes orientuota į tuos pačius tikslus skirtinguose studijų dalykuose. Vis dėlto tai vyksta šiek tiek kitaip, nes visi programų kūrėjai turi atsižvelgti į turimus išteklius. Kai nėra tinkamo dėstytojo, tai nėra ir atitinkamo dalyko. Kitaip tariant, formuluojant tikslus bei rezultatus, t. y. orientuojantis į kuriamą ateitį, neišvengiamai derinamasi prie tikrovės, t. y. esamos dabarties. Šis dabarties inkaras dažnai būna studentų ir darbdavių kritikos objektas. Kita vertus, tai neleidžia studijų programai pernelyg toli nudreifuoti į utopinę tikrovę. Vis dėlto kiekviena nauja studijų programa yra utopija keliais atžvilgiais: 1) tikimasi, kad ji bus patraukli studentų deficito sąlygomis; 2) ji orientuota į naują studijų regioną, kurio neapima klasifikatorius; 3) ji apeliuoja į naują visuomenę, prie kurios kūrimo prisidės jos absolventai¹⁵. Būdama utopinė ji paradoksaliai atitinka tiek žinojimo, tiek nežinios principą: jos nežinia¹⁶ kyla iš pernelyg didelio žinojimo. Viena, ji negali žinoti, kokia bus visuomenė ir koks bus socialinis užsakymas po kelerių metų darbo rinkoje, kurią nuolat purto neprognozuojamos krizės ir nuosmukiai¹⁷. Kita, ji prisideda prie visuomenės kūrimo atitinkamai orientuodama būsimus absolventus. Žinios, kurių žada suteikti studijų programa, yra svarbu. Tačiau ne mažiau svarbu ir tam tikra nežinia, kurios negali įvardyti studijų programa remdamasi žinomais (suklasifikuotais) ištekliais. Kitaip tariant, kiekviena nauja studijų programa turi būti pakankamai utopinė orientuodamasi į būsimą dar neartikuliuotą socialinį

regioną. Taigi studijų programoje derinami ir žinojimo bei nežinios principai, taip pat tikrovės ir utopijos regionai.

Kūrybinė komunikacija yra tam tikras derinimas *par excellence*. Juo labiau tai pasakytina apie kūrybinės komunikacijos programų (kokios yra Kūrybinės industrijos ar Pramogų industrijos) kūrimą. Atrodo, kompromisų ieškojimas derinantis prie universiteto ir ministerijos reikalavimų neturi nieko bendra su kūryba. Vis dėlto kūrybinė komunikacija apeliuoja į kūrybą komunikuojant keliomis prasmėmis. Viena, kūryba yra neišvengiama komunikacija tiek su pirm-takais, tiek su įsivaizduojamais to kūrybinio produkto vartotojais. Neatsitiktinai studijų programos kūrimas prasideda panašių programų šalyje ir užsienyje analize. Tai leidžia žengti į nežinomą studijų regioną. *Nauja studijų programa yra tiek gera, kiek ji atitrūkusi nuo žinių, kurias apima esami klasifikatoriai*¹⁸. Tai tam tikras komunikacijos atvejis, kai ji trikdama. Kita, studijų programos kūrimas – kolektyvinė veikla, kurią galima palyginti su filmo statymu. Tai nereiškia, kad kolektyvinė kūryba yra ne tokia kūrybinga, veikiau priešingai: kūrybiniai impulsai randasi kečiantis idėjomis¹⁹. Čia galima prisiminti komunikacijos tvėrmės dėsni: dalinantis informacija (komunikuojant) jos kiekis ne sumažėja, bet padidėja²⁰. Kitaip tariant, kolektyvinės kūrybos, kokia yra studijų programų kūrimas, metu viena idėja sukelia kitą. Kūrybinis derinimasis čia neturi nieko bendra su idėjų melioravimu. Priešingai, kūryba yra socialinio derinimosi aspektas. Tai iliustruoja tiek kolektyvinė, tiek individuali kūryba, kuriai ne mažiau reikalinga komunikacija.

Vis dėlto kiekvienai grupei, taip pat ir studijų programos kūrimo grupei, vadovauja iniciatorius, kuris vertas šio vardo tiek, kiek sugeba skinti kelią iškelto idėjai ir priešintis tradicinėms (klasifikatorinėms) nuostatoms²¹. Tai, kad studijų programą kuria tam tikra žmonių grupė, nereiškia, kad jai nevadovauja iniciatorius. Šiuo atveju turime pirmąjį derinimo ratą: iškelta idėja išbandoma programos kūrėjų aplinkoje, kuri formuojasi veikiamą idėjų komunikacijos. Vėliau derinimo ratų (aplinkų) atsiranda vis daugiau ir vis platesnių: svarstymai katedroje, fakultete, universiteto studijų komitetuose, universiteto senate, šalies studijų kokybės centre, galiausiai studentų (kurie renkami programą arba jos nesirenka) aplinkoje. Tai ir komunikacinė, ir hermeneutinė, ir kūrybinė aplinka, kurioje programa viešinama, suprantama ir formuojama.

Kiekviena studijų programa ribota tiek, kiek sąlygota tam tikrų apibrėžtų išteklių – tiek episteminių, tiek hermeneutinių, tiek komunikacinių. Žmogiškieji ištekliai tėra šių socialinių aplinkų, kuriems priklauso programos kūrėjai, dėstytojai ar studentai, rezultatas. *Programos ribotumas yra komunikacinės ekologijos aspektas: neribotos galimybės liudija programos amorfiškumą ar eklektiškumą.* Tai, kad esame savo išteklių įkaitai, rodo mūsų aplinkų suderinamumą. Pretenzija į neribotus išteklius drauge yra siekis aneksuoti kitus episteminius regionus, tai priešiška kaimyninių teritorijų atžvilgiu. Todėl tai – ne derinimo(si), bet kariavimo atvejis.

Taigi studijų programos atveju galima kalbėti apie tam tikrą nederinės dermę²². Viena, programa yra vientisa tu-

rėdama apibrėžtus (tegu ribotus) tikslus ir siekiamus rezultatus. Kita, šie tikslai ir rezultatai nuolat perkuriami atsižvelgiant į programos socialinę aplinką, kurią iš dalies ir formuoja programa. Ideali, darni programos vizija nereiškia, kad ji nekeistina formuojantis kitoms socialinėms aplinkoms. Priešingai, net ir vykdoma (ir ypač vykdoma) programa nuolat formuojama savo skirtingose – studentų, dėstytojų, darbdavių – aplinkose, kurios ir susikryžiuoja dėl programos. Tai kitas jos komunikacinis aspektas.

Kyla klausimas, kokie turėtų būti universitetinės studijų programos rezultatai ir kokios suteikiamos kompetencijos. Nors su kiekviena nauja studijų programa kuriama nauja visuomenė ar bent jau nauja studentų, dėstytojų ir darbdavių bendrija, universitetinė misija neatsiejama nuo jo šaknų, t. y. universiteto etimologijos ir istorijos. Akademinė ekologija neatsiejama nuo apeliavimo į universiteto šaknis, kurios lemia tam tikrus apribojimus kuriant naujas studijų programas. Nors sąvokos, vartojamos vis kitoje socialinėje aplinkoje, evoliucionuoja, jų etimologija yra ne archeologija, atkasanti tai, „kaip buvo“, bet veikiau hermeneutika, padedanti suprasti judėjimo pradžią iš nueito kelio perspektyvos. Kitaip tariant, tai atsigręžimas į savo pradžią, suprantamą pagal naujus tikslus, kurie derinami su pradiniais siekiais²³. Tai dar vienas hermeneutinis (ir komunikacinis) ratas, verčiantis kiekvienos naujos studijų programos tikslus derinti prie istorinių universiteto siekių. Kita vertus, istorinė tradicija išbandoma naujybės aplinkoje.

ISTORINĖ UNIVERSITETŲ RAIDA IR TUNING PROJEKTAS

Žodžio *universitas* etimologija ir istorija²⁴ apeliuoja ne tiek į mokslų visumą²⁵, kiek į mokslą visiems²⁶. Kitaip tariant, universitetas užtikrino mokslą visiems nepaisant skirtingų tautybių ir skirtingų luomų, tiesa, iki tam tikros ribos (kiek tai buvo kilmingi luomai). Postūmis kurtis Bolonijos universitetui buvo imperatoriaus Frydricho I suteikta privilegija, garantuojanti juridinę autonomiją. Vilniaus universitetas, universitetinei idėjai atkeliaavus į regioną pusę tūkstantmečio vėliau, buvo atviras ir įvairių konfesijų išpažinėjams, tiesa, orientuojant juos į katalikybę. Viena vertus, studijas visiems užtikrino lotynų kalba kaip vieninga mokslo kalba, t. y. vieninga komunikacinė aplinka. Kita vertus, mokslas plėtojamas autonominėje aplinkoje, mokslinėje bendrijoje, kokia yra universiteto bendruomenė, susijusi komunikaciniais kanalais su kitų pasaulio universitetų bendruomenėmis. Mokslo kalbos keitėsi, bet išliko ta pati *kryžminė komunikacijos struktūra: mokslo šakos gyvuoja tiek būdamos autonomiškos, tiek maitindamosi universaliais mokslo ištekliais*. Universitetinės studijos yra taip pat pradžia – tiek lavinant autonomišką mąstymą, tiek atveriant priegią prie pasaulinių mokslo šaltinių.

Istorinė akademininko sąmonė apeliuoja ir į klasikinį universitetą, gyvavusį ilgus šimtmečius iki XVIII a. vidurio Apšvietos reformų (Lietuvoje – iki Apšvietos idėjų paveiktos Edukacinės komisijos sprendimų), kuriomis siekta išmušti filosofiją kaip pagrindą ir mokslams leisti nevaržomai šakotis (specializuotis). W. von Humboldto universitetinė reforma XIX a. pradžioje sugrįžtant prie ho-

listinio (mokslo ir studijų, menų ir tikslųjų mokslų) ugdymo (*Bildung*) – tam tikras klasikinio modelio renesansas. Iki Apšvietos reformų universitetai turėjo dvi pakopas – žemesniąją (filosofijos) ir aukštesniąją (teologijos, medicinos, gamtos, dailės ir pan.). Ne išimtis ir Vilniaus universitetas. Aukštesniojoje pakopoje, nelyginant magistrantūroje, buvo galima studijuoti tik pabaigus žemesniąją, tarsi bakalauro studijas. Bolonijos procesas yra tam tikras humboltinis atsigręžimas į klasikinį universiteto modelį po beveik tris šimtmečius trukusio specializacijos universitetuose eksperimento²⁷. Tarpdalykiškumo tendencijos, kurios dažniausiai pasireiškia tik retoriniais šūkiiais, moksloose atitinka šį atsigręžimą po mokslų atsiribojimo vienas nuo kito šimtmečių. Vis dėlto šios mokslo ir studijų tendencijos išreiškia ne sugrįžimą prie negrįžtamai nutolusių laikų, bet judėjimą ratu: specializacijos laikai niekur nedingo²⁸. Apšvietos reformos pasekmė ta, kad akademininkai, įsprausti į tam tikro fakulteto rėmus, nieko nežino ir nenori žinoti apie kitą fakultetą. Paradoksas tas, kad universitetinė autonomija, davusi pradžią akademinėi veiklai, tapo akademinės komunikacijos trikdžiu ir universitetinės raidos stabdžiu. Žinių regionų išsidalinimas tarp fakultetų ir institutų parankus tiek administruojant akademininkus, tiek šiems ieškant savo tapatumo. Vis dėlto akademinų regionų atskyrimas ir atribojimas vienas nuo kito nualino šiuos regionus, paliktus be tarpusavio komunikacijos (t. y. maitinimosi) kanalų. Taigi *Bolonijos procesą ir Tuning projektą galima vertinti kaip atsigręžimą jei*

ne į klasikinį, tai bent į humboldtinį universitetinį modelį, kuris padėtų išvengti mokslų autonomijos ekscesų po Apšvietos reformos. Tiesa, šis judėjimas ratu grįžtant prie istorinių paradigmu ir derinantis prie akademinų ištakų nereiškia praeities modelio restauravimo. Tai būtų neįmanoma esant visiškai kitokiai visuomeninei

aplinkai ir jos agentams. Studijų programos atveju galima kalbėti apie plečiamos komunikacijos mikrolygmenį derinant programos kūrėjų, skirtingų fakultetų dėstytojų, skirtingų regionų studentų ir darbdavių žiūras. Tarkim, Studijų programų komitetas galėtų būti šio derinimosi ir komunikavimo forumas.

IŠVADOS

Tuning projektą, siūlantį ciklinį derinimą tiek kuriant, tiek vykdant studijų programas, galima laikyti hermeneutinio rato atmaina. Universitetinis ugdymas reikalingas žiūros, žinių ir interesų derinimo (si) tarp studijų programos vykdytojų, dėstytojų, studentų ir darbdavių. Nors žinojimo ir žinių visuomenės principas deklaruojamas kaip svarbus universiteti-

nio ugdymo sandas, čia svarbus ir nežinios principas, verčiantis dėstytoją mokytis iš savo studentų. Nors universiteto fakultetinė struktūra – Apšvietos mokslo specializacijos pasekmė, *Tuning* projektas apeliuoja į W. von Humboldto reformas, kuriomis siekta mokslo ir studijų vienvės, taigi norėta sušvelninti Naujųjų laikų mokslų nebendramatiškumus.

Literatūra

- Richard Caves. *Creative Industries: Contracts Between Arts and Commerce*. – Cambridge: Harvard University Press, 2002
- Henri Denifle. *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. – Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1956.
- Arūnas Emeljanovas; Tomas Saulius; Dario Novak. „Filosofiniai fizinio ugdymo koncepcijų aspektai“, *Filosofija. Sociologija*, 25 (1), 2014, p. 62–69.
- Richard Florida. *Kūrybinės klasės iškilimas*. Vertė J. Barevičiūtė. – New York: Basic Books, 2015.
- Vilém Flusser. „Vorlesungen zur Kommunikologie“, in *Kommunikologie*. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2007, p. 233–351.
- Michel Foucault. *Disciplinuoti ir bausti*. Vertė M. Daškus. – Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- Vilija Grincevičienė. „Mokyklos ir šeimos sąveikos ypatumai S. Šalkauskio filosofijoje ir ugdymo tikrovėje“, *Filosofija. Sociologija* 25 (3), 2014, p. 174–180.
- Martin Heidegger. *Būtis ir laikas*. Vertė T. Kačerauskas. – Vilnius: Technika, 2014.
- John Howkins. *Creative ecologies: where thinking is a proper job*. – New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2009.
- John Howkins. *Kūrybos ekonomika*. Vertė R. Levickaitė, R. Reimeris. – Vilnius: Technika, 2010.
- Karl Jaspers; Kurt Rossmann. *Die Idee der Universität*. – Berlin, Göttingen, Heidelberg: Springer Verlag, 1961.
- Evaldas Juozelis. „Natūralistinė ir hermeneutinė mokslo topologijos“, *Filosofija. Sociologija*, 26 (1), 2015, 3–11.
- Agnieška Juzefovič. „Creativity and aesthetic applied to ecological education“, *Creativity Studies* 8 (1), 2015, p. 12–24.
- Gintaras Kabelka. „Apie keletą filosofijos istorijos rašymo būdų Lietuvoje“, *Filosofija. Sociologija* 24 (3), 2013, p. 103–111.
- Tomas Kačerauskas. „Akademinės teritorijos ir jų ribos“, *Filosofija. Sociologija* 24 (1), 2013, p. 2–10.
- Keštas Kirtiklis. Kas yra akademinės disciplinos ir kaip įmanoma mąstyti tarpdiscipliniškumą?, *Filosofija. Sociologija* 25 (1), 2014, p. 3–10.

- Markus Loerz; Heiko Quast; Jan Roloff. "Consequences of the Bologna-reform: Why do social differences exist at the transformation from bachelor to master degree programs?", *Zeitschrift für Soziologie* 44 (2), 2015, p. 137–155.
- Tomas Mitkus. „Komiksai Lietuvoje: nenaudotas kultūrinis ir edukacinis įrankis“, *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 21(1), 2013, p. 21–34.
- Guy Naeve. "The Bologna Declaration: Some of the historic dilemmas posed by the reconstruction of the community in Europe's systems of higher education", *Educational Policy* 17 (1), 2003, p. 141–164.
- Vassiliki Papatsiba. "Making higher education more European through student mobility? Revisiting EU initiatives in the context of the Bologna Process", *Comparative Education* 42 (1), 2006, p. 93–111.
- John Durham Peters. *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*. Vertė P. Droblytė. – Vilnius: LRS leidykla, 2004.
- Platonas. *Valstybė*. Vertė J. Dumčius. – Vilnius: Margi raštai, 2014.
- Valdas Pruskus. „Neformalioji komunikacija. Gando kaip kultūros reiškinio tyrinėjimo teorinių priegų perspektyvos“, *Filosofija. Sociologija* 25 (3), 2014, p. 211–219.
- Maciej Kazimierz Sarbiewski *Wykłady poetyki*. – Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich. 1958.
- Dalia Stančienė; Juozas Žilionis. *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.
- Vilija Targamadžė. Bendrojo ugdymo mokyklos kaitos linkmės iš filosofinio rekonstrukcionizmo idėjų percepcijos pozicijų, *Filosofija. Sociologija* 24 (3), 2013, 140–146.
- Tuning: Europos švietimo struktūrų suderinimas. Universitetų indėlis į Bolonijos procesą*. Vertė M. Šplėlytė-Letulienė. Vilnius: Švietimo mainų paramos fondas [žiūrėta 2015 06 05]. Internetinė prieiga: < http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/Lithuanian_version.pdf >

Nuorodos

- ¹ Markus Loerz, Heiko Quast; Jan Roloff, Consequences of the Bologna-reform: Why do social differences exist at the transformation from bachelor to master degree programs?, *Zeitschrift für Soziologie* 44 (2), 2015, p. 137–155.
- ² Guy Naeve, The Bologna Declaration: Some of the historic dilemmas posed by the reconstruction of the community in Europe's systems of higher education, *Educational Policy* 17 (1), 2003, p. 141–164.
- ³ Vassiliki Papatsiba, Making higher education more European through student mobility? Revisiting EU initiatives in the context of the Bologna Process, *Comparative Education* 42 (1), 2006, p. 93–111.
- ⁴ Dalia Stančienė, Juozas Žilionis, *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.
- ⁵ Vilija Grincevičienė, Mokyklos ir šeimos sąveikos ypatumai S. Šalkauskio filosofijoje ir ugdymo tikrovėje, *Filosofija. Sociologija* 25 (3), 2014, p. 174–180.
- ⁶ Vilija Targamadžė, Bendrojo ugdymo mokyklos kaitos linkmės iš filosofinio rekonstrukcionizmo idėjų percepcijos pozicijų, *Filosofija. Sociologija* 24 (3), 2013, 140–146.
- ⁷ Agnieška Juzefovič, Creativity and aesthetic applied to ecological education, *Creativity Studies* 8 (1), 2015, p. 12–24.
- ⁸ Arūnas Emeljanovas, Tomas Saulius, Dario Novak, Filosofiniai fizinio ugdymo koncepcijų aspektai, *Filosofija. Sociologija*, 25 (1), 2014, p. 62–69.
- ⁹ Tomas Mitkus, Komiksai Lietuvoje: nenaudotas kultūrinis ir edukacinis įrankis, *Santalka: Filosofija, Komunikacija* 21(1), 2013, p. 21–34.
- ¹⁰ Tomas Kačerauskas, Akademinės teritorijos ir jų ribos, *Filosofija. Sociologija* 24 (1), 2013, p. 2–10.
- ¹¹ Plg. A. Emeljanovas et al. (2014), kurie nagrinėja fizinio ugdymo tarpdalykinius aspektus.
- ¹² Tiek mokslo, tiek studijų klasifikatorius išreiškia akademinų disciplinų autonomiškumą, kurio priedas nagrinėja K. Kirtiklis (Kęstas Kirtiklis, Kas yra akademinės disciplinos ir kaip įmanoma mąstyti tarpdiscipliniškumą?, *Filosofija. Sociologija* 25 (1), 2014, p. 3–10).
- ¹³ John Durham Peters, *Kalbėjimas vėjams: komunikacijos idėjos istorija*. Iš anglų k. vertė P. Droblytė. Vilnius: LRS leidykla, 2004.
- ¹⁴ Komunikacinius nesklandumus perša ir neformalioji komunikacija, kuri nepasiduoda sunorminimui (Valdas Pruskus, Neformalioji komu-

- nikacija. Gando kaip kultūros reiškinio tyrinėjimo teorinių priėgų perspektyvos, *Filosofija. Sociologija* 25 (3), 2014, p. 211–219).
- ¹⁵ Visuomenės raidos ir ugdymo sistemų santykių nagrinėja V. Targamadžė (Vilija Targamadžė, Bendrojo ugdymo mokyklos kaitos linkmės iš filosofinio rekonstrukcionizmo idėjų percepcijos pozicijų, *Filosofija. Sociologija* 24 (3), 2013, 140–146).
- ¹⁶ Plg. Cavesas (Richard Caves, *Creative Industries: Contracts Between Arts and Commerce*. Cambridge: Harvard University Press, 2002).
- ¹⁷ Teiginys, kad edukacinė šalies (ar regiono, koks yra ES) sistema, kuriai tarnauja kuriamos studijų programos, esą nukreipta į darnią šalies (ar regiono) plėtrą be krizių ir nuosmukių prevenciją, yra utopinis. Krizės ir socialinės raidos netolygumai ir yra tai, kas verčia gerinti socialinę politiką, t. y. kurti darnesnę visuomenę, krizės yra tai, kieno atžvilgiu matuojama socialinė darna. Be to, raidos netolygumai dažnai liudija šuoliškus pokyčius, kurie ir sukelia krizes – tiek ekonomines, tiek socialines, tiek epistemines. Paradoksaliai galima teigti, kad niekas taip neprideda prie visuomenės darnios raidos kaip jos krizės ir netolygumai.
- ¹⁸ Po to, kai VGTU buvo sukurta ir pradėta 2008 m. vykdyti Kūrybinių industrijų studijų programa, beveik visuose Lietuvos universitetuose ir kolegijose pradėti tiražuoti jos dublikatai.
- ¹⁹ Plg.: Howkins 2010, Howkins 2009.
- ²⁰ Vilém Flusser, *Vorlesungen zur Kommunikologie, Kommunikologie*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 2007, S. 233–351.
- ²¹ Platonas (2014) visuomenės galvai skiria tokį svarbų vaidmenį formuojant tą visuomenę, kad siūlo vedlio rinkimų nepatikėti visuotiniam balsavimui. Šis klausimas, iki šiol aktualus demokratinės visuomenės, liudija skirtingą požiūrį: prezidento kėdėje mums reikia pataikūno tautai ar jos formuotojo (kūrėjo). Pirmasis požiūris suponuoja galvos visuotinius, antrasis – parlamentinius rinkimus.
- ²² Plg. Sarbievijus (Maciej Kazimierz Sarbiewski, *Wykłady poetyki*. Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich. 1958).
- ²³ Daug dėmesio ugdymo istoriniams aspektams skyrė D. Stančienė ir J. Žilionis (Dalia Stančienė, Juozas Žilionis, *Ankstyvoji scholastika: ugdymo filosofijos metmenys*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010).
- ²⁴ Čia vertėtų skirti sąvokas „istoriografija“ ir „istoriografija“, kaip tai darė Heideggeris (2014). Lietuvoje istoriografijos ypatumus filosofiniu požiūriu nagrinėjo G. Kabelka (2013).
- ²⁵ Jei ignoruosime antikinę Platono akademiją, pirmasis Europos – Bolonijos – universitetas teturėjo vieną (Kanonų teisės) fakultetą. Tiesa, Paryžiaus universiteto ištakos buvo filosofijos magistrų konglomeratas. Filosofija vienaip ar kitaip apeliuoja į mokslų visumą.
- ²⁶ Henri Denifle, *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Graz: Akademische Druck-Verlagsanstalt, 1956.
- ²⁷ Sugrįžti prie klasikinės universiteto idėjos kvietė ir K. Jaspersas (Karl Jaspers, Kurt Rossmann, *Die Idee der Universität*. Berlin, Göttingen, Heidelberg: Springer Verlag, 1961).
- ²⁸ Apie skirtingas mokslo topologijas žr. Evaldas Juozelis, Natūralistinė ir hermeneutinė mokslo topologijos, *Filosofija. Sociologija*, 26 (1), 2015, p. 3–11.